

Принципи провадження судочинства

Принципи (засади) провадження судочинства - це загальні, керівні, вихідні положення, які визначають найбільш суттєві сторони даного виду державної діяльності. Ці положення є головними для всіх приписів законодавства з питань організації судочинства, ролі і місця його в державному механізмі і в політичній системі суспільства.

На відміну від конкретних законодавчих приписів, специфіка принципів полягає в тому, що правила, які містяться в них, є обов'язковими не тільки для громадян, посадових осіб і органів, але й для законодавчого органу, який створює нові закони. Важливою властивістю засад судочинства є їх правовий характер - основні з них закріплені в ст. 129 Конституції України.

Основні засади судочинства

01	02	03
Верховенство права	Незалежність суддів	Рівність перед судом
Людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями	Судді підкоряються лише закону без стороннього втручання	Всі учасники процесу мають рівні права незалежно від статусу
04	05	
Доведеність вини	Змагальність сторін	
Презумпція невинуватості до винесення обвинувального вироку	Рівні можливості для відстоювання прав та інтересів	

Верховенство права

Принцип верховенства права закріплений в Конституції України (ст. 8) як невід'ємний елемент правової держави. Він встановлює положення, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Цей принцип означає, що жодна людина не є вище права, що нікого не може бути покарано державою, окрім як за порушення приписів права, і що нікого не може бути притягнуто до відповідальності за правопорушення інакше, ніж порядком, встановленим приписами права.

Стрижневим елементом верховенства права є вимога дотримання законності, яка є загальною і звернена до всіх державних органів, у тому числі і в найбільшій мірі відноситься до суду.

 У сфері правосуддя законність складає не тільки принцип діяльності самого суду, але й мету судового розгляду конкретних справ

Незалежність і недоторканність суддів

Принцип незалежності і недоторканності суддів полягає в прагненні держави забезпечити такі умови, в яких суд може мати реальну можливість приймати відповідні рішення без стороннього втручання, без будь-якого тиску чи іншого впливу ззовні, на міцній основі приписів закону і тільки закону.

Нормативне закріплення

Статті 126, 127, 129, 130 Конституції України, ст. 6 Закону "Про судоустрій і статус суддів"

Заборона втручання

Будь-яке втручання в діяльність суддів з відправлення правосуддя недопустиме і тягне відповідальність

Недоторканність

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою

Незалежність суддів забезпечується встановленим законом порядком їх призначення і звільнення, недоторканністю суддів, суворою процедурою здійснення правосуддя, таємницею дорадчої кімнати при винесенні рішень та заборобою вимагати її розголошення.

Рівність перед законом і судом

Рівність перед законом

Застосування судом норм однієї системи права однаково по відношенню до всіх громадян. Недопустимими є вилучення і винятки судом тих чи інших положень закону у зв'язку з якоюсь особливістю чи соціальною відмінністю громадян.

На рівних началах, виходячи з обставин конкретної справи, суд визначає як права, так і обов'язки зацікавлених осіб. Однакова відповідальність осіб за скоєні правопорушення є незаперечним правилом.

Рівність перед судом

Здійснення правосуддя на засадах єдиного для всіх суду. В державі не існує судів, створених на основі будь-яких соціальних відмінностей громадян і груп населення.

Виключаються всякі переваги чи дискримінація як мотив в організації судової системи, і послідовно приводиться в життя важливий принцип судоустрою – принцип єдності системи судоустрою.

- ❏ Особливий порядок притягнення до відповідальності деяких категорій громадян (суддів, депутатів) не є відступом від принципу рівності, оскільки є встановленою законом гарантією їх недоторканності у зв'язку із виконанням службових повноважень.

Забезпечення доведеності вини

Принцип забезпечення доведеності вини полягає в тому, що прокурор, слідчий або дізнавач зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення.

1

Презумпція невинуватості

Будь-яку особу вважають невинуватою у вчиненні злочину й не можуть піддати кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в передбаченому законом порядку

2

Обов'язок доказування

Суд, прокурор, слідчий не вправі перекладати на обвинуваченого обов'язки доказування. Обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість

3

Тлумачення сумнівів

Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом

Змагальність сторін

Принцип змагальності означає таку побудову процедури здійснення судової діяльності, яка забезпечує учасникам судового процесу при розгляді цивільних та кримінальних справ рівні можливості при відстоюванні ними своїх прав та законних інтересів.

Публічне обвинувачення та право на захист

Підтримання публічного обвинувачення

При розгляді судом кримінальних справ прокурор підтримує перед судом державне обвинувачення, бере участь у дослідженні доказів, подає суду свої міркування з приводу застосування кримінального закону і міри покарання.

Гарантією об'єктивності прокурора є покладений на нього законом обов'язок відмовитись від підтримання обвинувачення, якщо дані судового слідства не підтверджують обвинувачення підсудного.

Забезпечення права на захист

Кожна особа може особисто захищатися від обвинувачення у вчиненні злочину. Для забезпечення права на захист діє адвокатура. Суд, прокурор, слідчий зобов'язані забезпечити обвинуваченому можливість захисту встановленими законом засобами.

У ряді випадків закон передбачає обов'язкову участь захисника, незалежно від запрошення його обвинуваченим.

Особливо тяжкі злочини

Обов'язкова участь захисника у всіх справах про особливо тяжкі злочини

Неповнолітні

Захисник обов'язковий для осіб віком до 18 років

Фізичні вади

Для осіб з фізичними чи психічними вадами

Мовний бар'єр

Для осіб, які не володіють мовою провадження

Гласність судового процесу

Принцип гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами полягає в тому, що всі громадяни, які не є учасниками судового процесу, можуть бути присутні при її розгляді. Це забезпечує демократизм правосуддя.

Контроль громадськості

Надання громадянам можливості знаходитися в приміщенні, де проходить розгляд справи, сприяє реалізації контролю над правосуддям

Технічне фіксування

Перебіг судового процесу фіксується технічними засобами. Учасники можуть використовувати портативні відео- та аудіотехнічні засоби

Висвітлення в ЗМІ

Представники засобів масової інформації можуть висвітлювати хід судового процесу, що створює гарантії контролю

Закритий судовий розгляд допускається за мотивованим рішенням суду у справах неповнолітніх, статевих злочинах, для запобігання розголошенню таємниці або в інтересах безпеки осіб під захистом.

Розумні строки розгляду справ

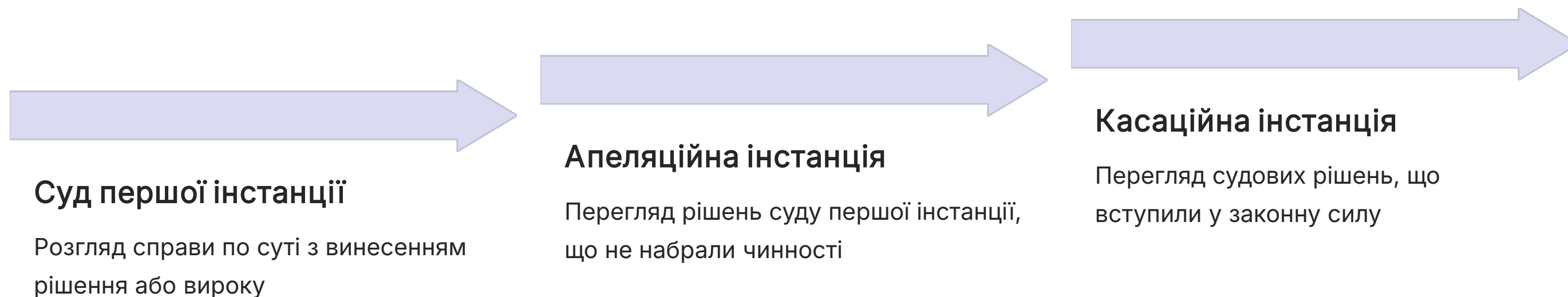
Принцип розумності строків розгляду справи судом полягає у тому, що законодавство закріплює обмежені в часі строки для вчинення процедурних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній та об'єктивно необхідний з урахуванням обставин справи.

Кожен має право, щоб судова справа щодо нього в найкоротший строк стала предметом судового розгляду або щоб відповідне провадження було закрито. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення з клопотанням про здійснення провадження у більш короткі строки.

Апеляційне та касаційне оскарження

Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду має статус конституційного. Діяльність апеляційної та касаційної інстанцій має важливе значення для виконання завдань суду із захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян та організацій.

Апеляція – це форма перегляду рішень суду першої інстанції, що не набрали чинності, судами вищої інстанції. Касація – це форма перегляду судових рішень, що вступили у законну силу, судами касаційної інстанції у складі Верховного Суду України.

Перевіряючи справу, апеляційна та касаційна інстанція мають з'ясувати: чи повно суд дослідив обставини справи; чи доведено обставини; чи відповідають висновки суду обставинам справи; чи не порушено норми права; чи правильно застосовано ці норми.

Обов'язковість судових рішень

Принцип обов'язковості рішень суду полягає в тому, що судові рішення, що приймаються в процесі або за результатами відправлення правосуддя, наділяються особливими якостями, одна з яких – обов'язковість.

Кримінальні справи

Вирок, який набрав законної сили, ухвала чи постанова є обов'язковими для всіх державних, громадських організацій, установ і підприємств, посадових осіб і громадян і підлягають виконанню на всій території держави.

Цивільні справи

Після вступу в законну силу рішення, як правило, не виконуються автоматично, для їх реалізації потрібно волевиявлення зацікавлених осіб. Однак після такого волевиявлення вимоги стають обов'язковими для всіх.

Державний примус

Держава забезпечує силою примусу виконання вимог суду і його рішень

Спеціальні органи

Функціонують спеціальні органи і посадові особи для виконання судових рішень

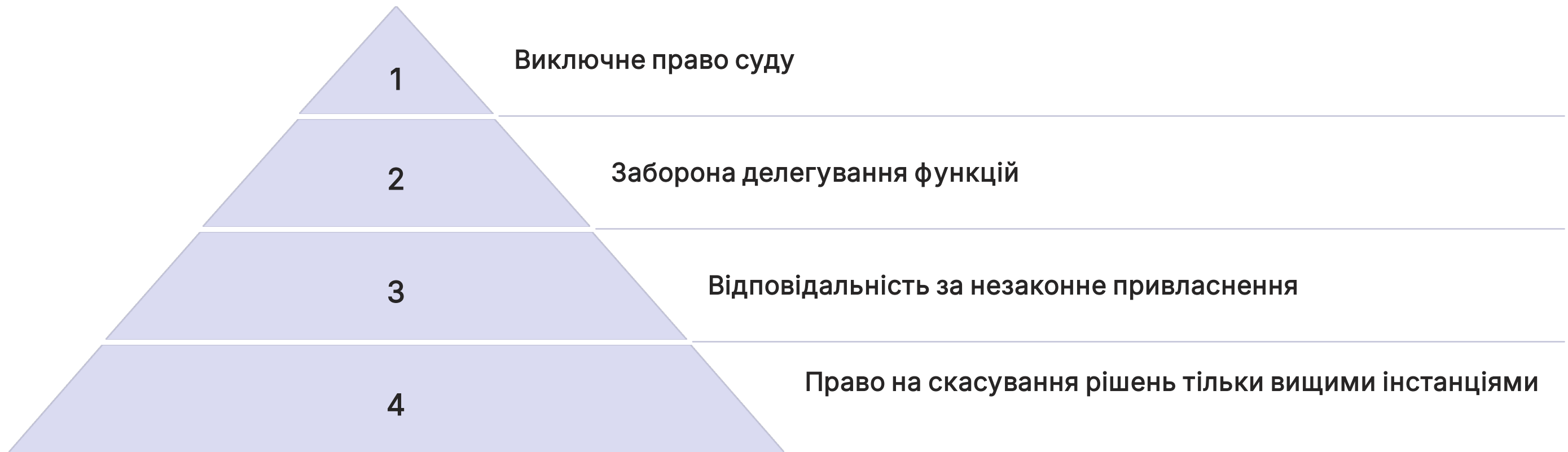

Відповідальність

Невиконання судового рішення тягне адміністративну або кримінальну відповідальність

Здійснення правосуддя виключно судом

Принцип здійснення правосуддя виключно судом закріплений в Конституції України (ст. 124) та Законі "Про судоустрій і статус суддів" (ст. 5). Він полягає в тому, що тільки суди мають право розглядати справи судової компетенції, що виникають на території держави.

Жоден інший орган чи громадська організація не мають права здійснювати правосуддя. Саме суду належить виключне право на визнання особи винуватою в скоєнні злочину і призначення покарання. Делегування чи привласнення функцій по здійсненню правосуддя іншими органами не допускається.

Скасовувати чи змінювати судові рішення можуть лише вищестоящі судові інстанції, з дотриманням процесуальних правил і гарантій в порядку апеляційного чи касаційного провадження.

Право на судовий захист та мова судочинства

Право на судовий захист

Усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом. Кожній особі гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади.

Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Угоди про відмову у зверненні за захистом до суду є наперед недійсними.

Національна мова судочинства

Судочинство в Україні провадиться державною мовою – українською мовою. У випадках і порядку, визначених законом, допускається застосування інших мов.

Особи, які не володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою та послугами перекладача у судовому процесі. Це право забезпечується державою.

 Після використання всіх національних засобів правового захисту кожна особа має право звертатися за захистом до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Використання національної мови судочинства та участь перекладача гарантують рівність всіх учасників процесу незалежно від національності і володіння мовою. Порушення цього принципу є істотним порушенням процесуального закону.

Колегіальний та одноособовий розгляд справ

Принцип колегіального та одноособового розгляду справ в Україні полягає у тому, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів, а також за участю присяжних. Правильне визначення складу суду має суттєве значення для забезпечення законності, компетентності і неупередженості суду.

Таким чином, система принципів судочинства в Україні забезпечує справедливе, законне та ефективне відправлення правосуддя, гарантує захист прав і свобод громадян та створює основу для функціонування правової держави. Всі ці принципи взаємопов'язані та доповнюють один одного, створюючи цілісну систему гарантій справедливого судочинства.

Конституційні гарантії незалежності суддів

Всебічний аналіз системи конституційних гарантій незалежності судової влади в Україні - від теоретичних засад до практичного застосування у світлі європейських стандартів та національної судової реформи.

Незалежність суддів як "несуча балка" конституційного ладу

Незалежний суд є інституційною умовою верховенства права та захисту прав людини. Без забезпечення реальної судової незалежності поділ влади перетворюється на декларативну норму, позбавлену практичного змісту.

Незалежність - це не "привілей судді", а конституційний обов'язок держави створити правові, організаційні та матеріальні умови, в яких суддя може вільно ухвалювати рішення виключно на підставі права й внутрішнього переконання.

Конституційна архітектура гарантій незалежності

01

Поділ влади (ст. 6)

Фундаментальний принцип організації державної влади

02

Виключність правосуддя (ст. 124)

Монополія судів на здійснення правосуддя

03

Заборона спеціальних судів (ст. 125)

Недопущення створення надзвичайних судових органів

04

Статусні гарантії (ст. 126)

Незалежність, недоторканність, заборона впливу

05

Засади судочинства (ст. 129)

Змагальність, гласність, рівність сторін

06

Фінансові гарантії (ст. 130)

Окреме фінансування та гарантована винагорода

07

Суддівське самоврядування (ст. 130-1)

Внутрішня організація судової спільноти

08

Вища рада правосуддя (ст. 131)

Конституційний орган судового врядування

Персональні (статусні) гарантії судді

Система персональних гарантій формує правовий "щит" навколо кожного судді, забезпечуючи його захист від неправомірного впливу та створюючи умови для об'єктивного здійснення правосуддя.

Процедура доступу до посади судді

Конституційні контури призначення

Призначення на посаду судді здійснюється виключно за процедурою, чітко визначеною Конституцією та законами. Після судової реформи 2016 року ключовими "фільтрами" доступу до суддівського корпусу стали:

- Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС)
- Вища Рада правосуддя (ВРП)
- Президент України (формальне призначення)

Конституційна основа: статті 128 і 131 Конституції України встановлюють відповідні повноваження та процедури.

Незалежність і недоторканність суддів

"Судді при здійсненні правосуддя незалежні і керуються верховенством права. Будь-який вплив на суддю забороняється"

Заборона впливу

Категоричне неприпущення будь-якого зовнішнього втручання у діяльність судді при розгляді справ

Особиста безпека

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї як гарантію незалежності

Процесуальна недоторканність

Затримання та утримання під вартою лише за згодою ВРП (крім затримання під час тяжкого/особливо тяжкого злочину)

Вичерпні підстави звільнення суддів

Конституційні підстави

Конституція України встановлює вичерпний перелік підстав для звільнення судді, що виключає довільне припинення суддівських повноважень:

- Порушення присяги
- Несумісність
- Набуття громадянства іншої держави
- Стійка неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я
- Досягнення граничного віку
- Подання заяви про відставку

Звільнення можливе лише в межах, прямо визначених Конституцією, рішеннями незалежних органів та з дотриманням належної процедури.

Принцип несумісності у суддівстві

Політична діяльність

Заборона участі у політичних партіях, виборчих кампаніях та будь-якій політичній активності

Представницька діяльність

Неможливість поєднання суддівства з депутатським мандатом або іншою представницькою функцією

Виконавча діяльність

Заборона займання посад в органах виконавчої влади на всіх рівнях

Підприємницька діяльність

Недопущення ведення бізнесу або участі в управлінні комерційними структурами

Принцип несумісності забезпечує неупередженість судді та виключає можливі конфлікти інтересів.

Інституційні (системні) гарантії незалежності

Системні гарантії створюють організаційно-правову інфраструктуру, яка забезпечує функціонування незалежної судової влади на інституційному рівні, захищаючи суд від зовнішнього політичного та економічного тиску.

Фінансові гарантії незалежності суду

Конституційні засади (ст. 130)

Рівень винагороди судді визначається законом про судоустрій, а фінансування здійснюється через окремий рядок державного бюджету. Це створює "антиважіль" від економічного тиску на суд.

Законодавче втілення

Стаття 135 Закону "Про судоустрій і статус суддів" № 1402-VIII встановлює:

- Базовий оклад у прожиткових мінімумах (30 - місцевий, 50 - апеляційний, 75 - Верховний Суд)
- Передбачені законом доплати
- Ключову формулу: "суддівська винагорода регулюється цим Законом і не може визначатися іншими НПА"

Суддівське самоврядування та автоматизація

Суддівське самоврядування

Власні органи самоврядування формують внутрішню політику професії, що зменшує залежність від виконавчої влади (ст. 130-1 Конституції)

Автоматизований розподіл справ

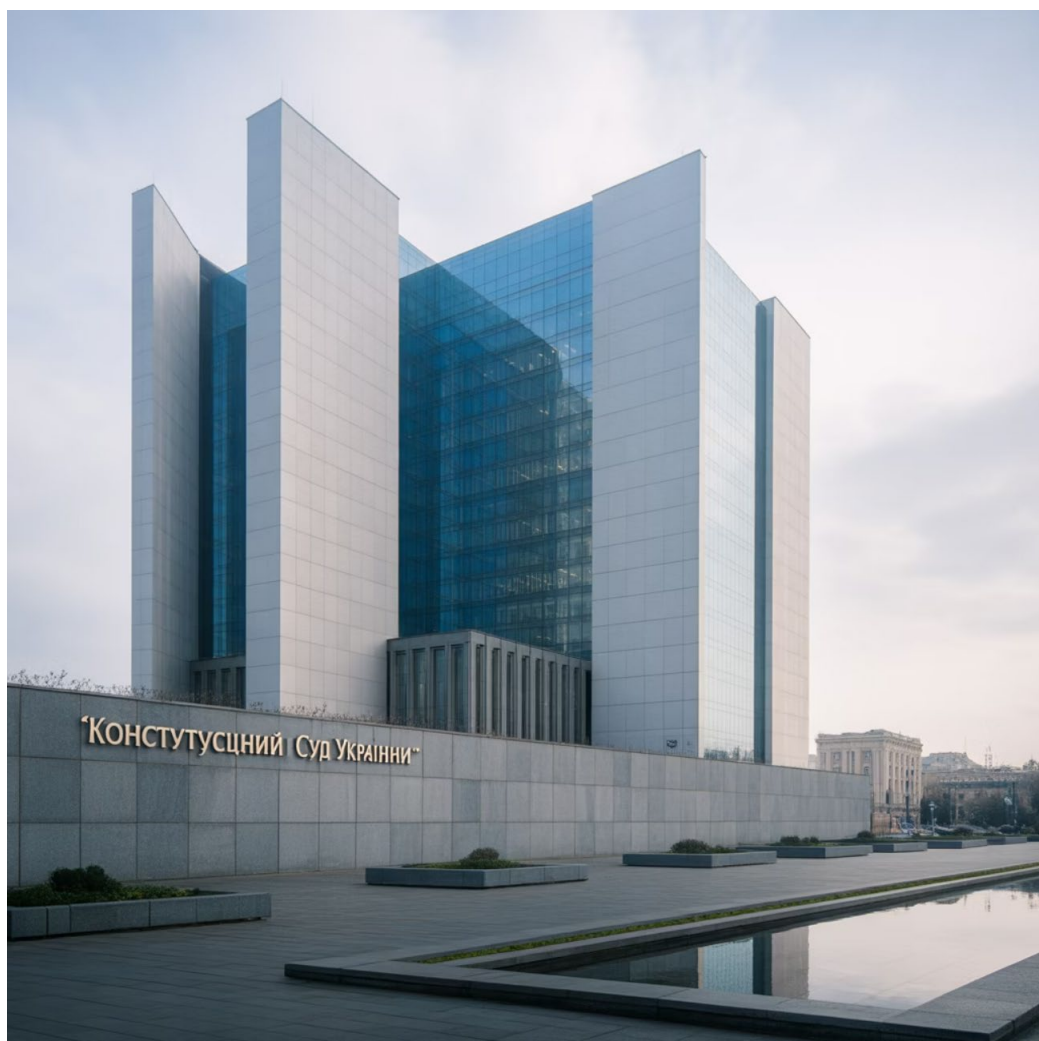
Склад суду визначається Єдиною судовою ІТ-системою за принципом випадковості. Будь-яке "ручне втручання" тягне відповідальність

Вища рада правосуддя

Єдиний конституційний суб'єкт, що відає кар'єрою й дисципліною суддів, включно зі згодою на затримання/арешт

Роль Конституційного Суду у захисті суддівської незалежності

Ключові рішення КСУ

Справа № 11-р/2018: КСУ підтвердив, що принципи винагороди мають визначатися законом про судоустрій, а не підзаконними актами чи іншими законами.

Рішення № 10-р/2020: Суд визнав неконституційними бюджетні обмеження щодо виплат у period COVID-19, виходячи з пріоритету конституційних гарантій.

КСУ послідовно підкреслює: оплата праці суддів - це конституційна гарантія незалежності, яку не можна довільно зменшувати "антикризовими" бюджетними нормами.

Європейські стандарти: тест незалежності ЄСПЛ

ЄСПЛ багаторазово застосовував цю формулу у справах *Campbell and Fell v. UK*, *Findlay v. UK* та інших. **Ключовий наслідок:** незмінюваність протягом строку повноважень є "корелятом" незалежності; навіть видимість зовнішнього впливу руйнує довіру до суду.

Українські справи-маяки у практиці ЄСПЛ

Олександр Волков проти України (2013)

ЄСПЛ встановив порушення ст. 6 і 8 Конвенції, безпрецедентно зобов'язав державу негайно поновити суддю. Справа оголила політичний вплив парламенту та недоліки дисциплінарної моделі

Kulykov and Others v. Ukraine (2019)

Звільнення 18 суддів за "порушення присяги" на підставі процедур із дефіцитом незалежності визнано порушенням Конвенції

1

2

3

4

Denisov v. Ukraine (2018)

Зняття голови апеляційного адмінсуду без належних процесуальних гарантій порушило право на справедливий суд. Суд наголосив необхідність незалежного розгляду дисциплінарних справ

Gumenyuk and Others v. Ukraine (2021)

Судді колишнього Верховного Суду були позбавлені можливості здійснювати правосуддя після реформи 2016-2017 рр. - непропорційне обмеження доступу до суду

Висновок: Багаторівнева система конституційних гарантій

Конституційні гарантії незалежності суддів в Україні формують багаторівневу систему захисту, де статусні запобіжники (недоторканність, несумісність, вичерпні підстави звільнення) органічно доповнюються інституційними механізмами.

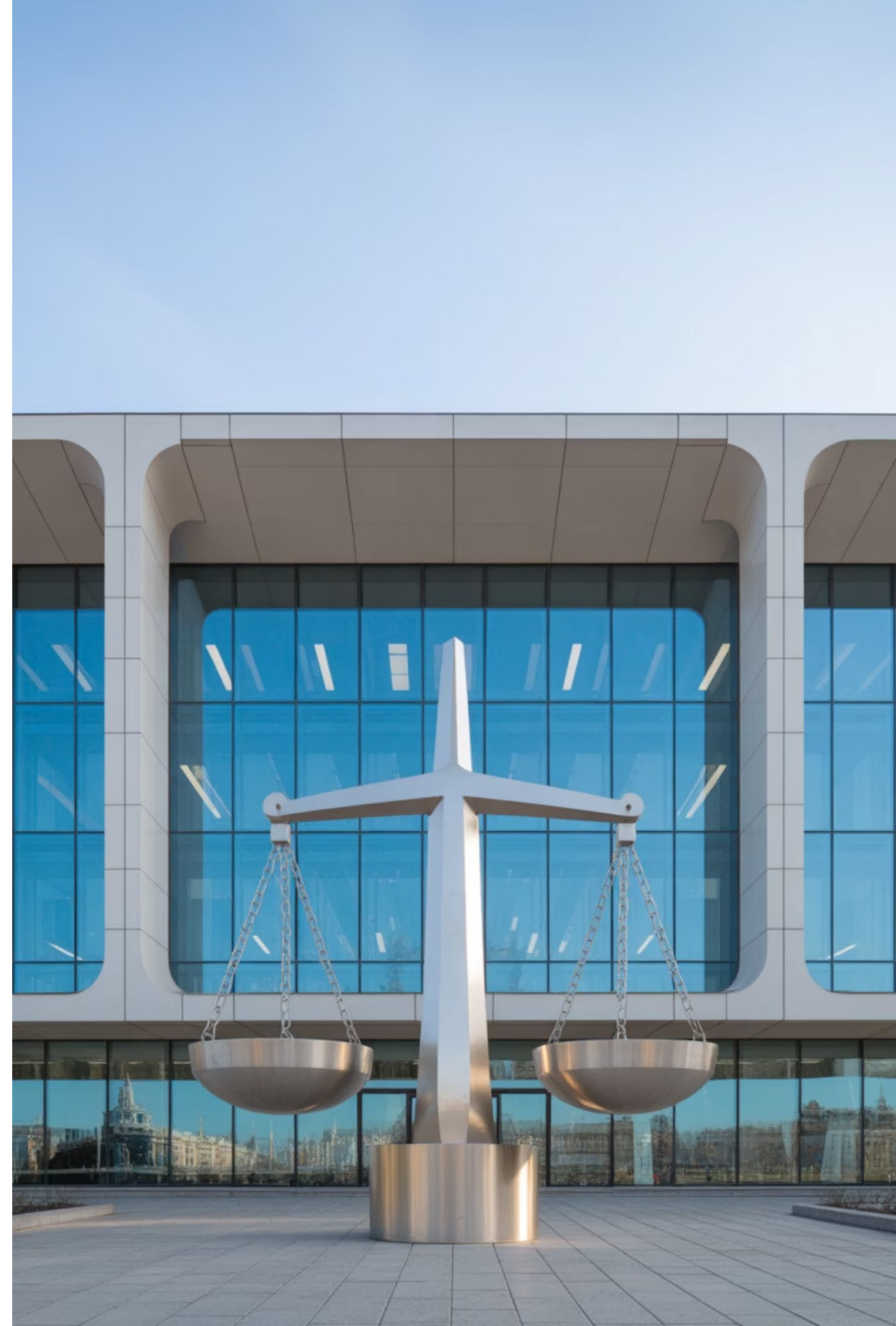
Ключові елементи системи:

- Вища рада правосуддя як конституційний орган
- Суддівське самоврядування
- Окрема бюджетна лінія та спеціальний закон про винагороду
- Автоматизований розподіл справ
- Практика КСУ та ВС у захисті незалежності
- Європейські стандарти ЄСПЛ

Взаємодія судової влади з іншими гілками влади

Баланс між судовою владою та іншими гілками влади в Україні: конституційні засади, європейські стандарти та практичні виклики сучасної правової системи

Не "ізоляція", а баланс і стримування

Українська Конституція закріплює поділ влади та вимагає, щоб кожна гілка діяла "у встановлених межах" і "відповідно до законів". Це не про герметичне розмежування — взаємодія дозволена й необхідна, але лише у формах, передбачених Конституцією та законом.

Конституційний Суд України неодноразово підкреслював у своїх рішеннях, що стаття 6 Основного Закону передбачає не ізоляцію гілок влади, а їхню збалансовану взаємодію в рамках конституційно визначених механізмів. Судова влада здійснює правосуддя виключно судами, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір і кримінальне обвинувачення.

Іншим органам привласнювати судові функції заборонено — це "точка нуль" для розуміння меж взаємодії з законодавцем і урядом.

Конституційний каркас взаємодії

Структура судової влади

Судоустрій визначається законом, а суди утворюються, реорганізуються та ліквідуються законом, проєкт якого Президент вносить до ВРУ після консультацій із ВРП. Верховний Суд є найвищим судом в системі судоустрою України.

Адміністративна юстиція

Окрема система судів для публічно-правових спорів демонструє інституційну взаємодію судової, законодавчої та президентської гілок у межах чітких конституційних процедур та законодавчо визначених повноважень.

Така структурна організація створює основу для цивілізованої взаємодії між гілками влади при збереженні незалежності судової системи та забезпеченні ефективного здійснення правосуддя.

Пряма дія Конституції та конституційне правосуддя

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Суд безпосередньо застосовує Конституцію та може не застосувати закон у разі колізії з Основним Законом, а питання конституційності порушується перед Конституційним Судом України.

Цю доктрину ще 1996 року закріпив Пленум Верховного Суду України у постанові № 9 "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя". Сьогодні вона відображена у процесуальних кодексах, що передбачають механізм звернення до КСУ.

- ❗ Конституційні приписи визначають коло суб'єктів конституційного подання та конституційної скарги, створюючи додатковий канал взаємодії між судовою владою та Конституційним Судом України.

Виконання рішень: місток до виконавчої влади

1

Обов'язковість рішень

Конституція закріплює: судові рішення є обов'язковим для виконання на всій території України всіма органами державної влади та місцевого самоврядування.

2

Державні гарантії

Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

3

Виконавчі механізми

Юридична "лінія живлення" до виконавчої влади включає Міністерство юстиції, Державну виконавчу службу та державні органи-боржники.

Фінансування судів та гарантії незалежності

Окреме фінансування судів і належне матеріальне забезпечення суддів є конституційними гарантіями незалежності судової влади. За виконання цих гарантій відповідає насамперед законодавець через прийняття державного бюджету та уряд через виконання бюджетних призначень.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях прямо вказував, що надання Кабінету Міністрів України дискреційних повноважень "визначати видатки на суди" підриває конституційний принцип поділу державної влади і створює загрозу для незалежності суддів.

Фінансова незалежність судової системи є невід'ємною складовою загального принципу незалежності судової влади та важливою гарантією справедливого судочинства.

Взаємодія судової та законодавчої влади

Законодавець формує "правила гри"

Верховна Рада України ухвалює закони про судоустрій і статус суддів, зокрема Закон № 1402-VIII "Про судоустрій і статус суддів", процесуальні кодекси, державний бюджет. Через закон установлює мережу судів та їхню спеціалізацію.

Суди застосовують ці норми з безумовним пріоритетом Конституції України. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1996 року навчила суди безпосередньо використовувати положення Основного Закону.

Судовий контроль за актами парламенту

Хоча закони як акти законодавчої діяльності може скасовувати лише Конституційний Суд України, адміністративні суди мають повноваження перевіряти законність постанов Верховної Ради України поза сферою законотворення або щодо дій і бездіяльності парламенту.

Відповідно до статті 266 Кодексу адміністративного судочинства України, такі справи законом віднесені одразу до Верховного Суду як суду першої інстанції. Це є класичним прикладом взаємодії "на межі" гілок влади при збереженні конституційного балансу.

01	02	03
Визначення підвідомчості	Оцінка законності	Прийняття рішення
Суд встановлює, чи стосується спір законодавчої діяльності ВРУ	Перевірка відповідності акту чинному законодавству	Визнання акту законним або протиправним

Межі впливу парламенту на судову владу

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13 червня 2007 року "Про незалежність судової влади" роз'яснила межі допустимої взаємодії. Втручання органів законодавчої та виконавчої влади у здійснення правосуддя є неприпустимим.

До неприпустимих форм втручання належать: вимоги звітів по конкретних справах, вплив через комісії, публічні оцінки рішень у спосіб, що створює тиск на суд, виклик суддів на засідання комітетів для пояснень щодо конкретних судових рішень.

Ця постанова є орієнтиром для всіх органів державної влади у міжгалузевих контактах та визначає "червоні лінії" у взаємодії з судовою владою.

Європейські стандарти: справа Вака v. Hungary

У справі Вака v. Hungary (Велика Палата, 2016) Європейський суд з прав людини встановив порушення статті 10 Конвенції через дострокове припинення повноважень голови верховного суду після його критики судової реформи.

Політичні заходи, спрямовані на зміну лідерства в судовій системі у відповідь на публічну критику, підважують конституційний принцип поділу державної влади.

Для України це є попереджувальним прикладом про недопустимість інструменталізації законотворчої діяльності проти представників судової влади. Свобода вираження поглядів суддів щодо судових реформ підлягає особливому захисту у демократичному суспільстві.

Принцип *res judicata* та правова визначеність

У справі *Brumărescu v. Romania* Європейський суд з прав людини застеріг від практик, що руйнують принцип *res judicata* - остаточності судового рішення. Цей принцип означає, що остаточне та обов'язкове до виконання рішення суду не підлягає повторному розгляду за тими самими сторонами та з тим самим предметом спору.

Українські паралелі знаходимо у рішеннях ЄСПЛ у справах *Sovtransavto Holding v. Ukraine* та *Agrokompleks v. Ukraine*, де фіксувалися форми системного впливу державної влади на судовий процес та правову визначеність. Це є маркерами недопустимих форм "взаємодії" між гілками влади.

- ⊗ Будь-які спроби законодавчого або виконавчого "перегляду" остаточних судових рішень суперечать європейським стандартам справедливого судочинства.

Судова влада та виконавча влада

Виконання рішень: системна проблема

Невиконання державою судових рішень є класичною зоною перетину судової та виконавчої гілок влади. Європейський суд з прав людини у пілотному рішенні *Yuriy Ivanov v. Ukraine* (2009) констатував структурну проблему невиконання рішень проти державних органів.

У подальшій справі *Burmych and Others v. Ukraine* (Велика Палата, 2017) ЄСПЛ підтвердив відсутність ефективного засобу юридичного захисту від невиконання судових рішень в Україні.

Повага уряду до рішень суду — не політична люб'язність, а конвенційний та конституційний обов'язок

Структурна проблема вимагає системних законодавчих та управлінських рішень

Адміністративна юстиція: контроль за виконавчою владою

Щоденний контроль законності

Адміністративні суди щодня здійснюють контроль за законністю актів міністерств, державних служб, державних компаній та інших суб'єктів владних повноважень.

Особливий порядок перегляду нормативних актів і рішень "високих" суб'єктів (Верховна Рада України, Президент України, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів) визначений у статтях 264-266 Кодексу адміністративного судочинства України.

Такий судовий контроль є цивілізованою формою взаємодії "суд ↔ уряд", що підтримує

Технологічні гарантії незалежності

Окремий вимір організаційної взаємодії з виконавчою владою становлять регламенти Міністерства юстиції щодо функціонування Автоматизованої системи документообігу суду (АСДС). Нове Положення 2025 року деталізує технологічні запобіжники для випадкового розподілу справ та прозорого руху документів.

Це є формою адміністративної "ізоляції" судової діяльності від будь-яких неформальних впливів з боку інших гілок влади. Автоматизація процедур мінімізує людський фактор та можливості для зловживань.

- ✔ Технологічні рішення стають важливим інструментом забезпечення процесуальної незалежності судів та прозорості судочинства.

Недопустимість втручання: Sovtransavto Holding

У справі Sovtransavto Holding v. Ukraine Європейський суд з прав людини визнав, що виконавча влада в Україні створила атмосферу тиску на судовий процес, що порушило право на справедливий суд.

Цей прецедент і досі використовується як орієнтир: урядова "допомога" судам у вирішенні конкретних спорів є втручанням, а не взаємодією.

Справа демонструє, що навіть непрямий вплив органів виконавчої влади на судовий розгляд може становити порушення конвенційних стандартів. Атмосфера тиску, створена державними органами, підриває довіру до судової системи та справедливості судочинства.

Взаємодія з Президентом України

Призначення суддів

Конституція (стаття 128) передбачає, що судді призначаються Президентом за процедурою, у якій центральну роль відіграє Вища рада правосуддя після кваліфікаційного добору ВККС. Це інституційна взаємодія в конституційних рамках.

1

2

Судовий контроль актів

КАС (стаття 266) прямо покладає на Верховний Суд перевірку законності указів і розпоряджень Президента без оцінки їхньої конституційності. Велика Палата ВС неодноразово підтверджувала можливість визнання протиправними індивідуальних актів Президента.

Органи суддівського врядування

Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів мають змішане походження - частина членів формується за квотою різних інституцій, але конституційно покликані екранувати суд від політичного впливу.

Європейський суд з прав людини у справах Oleksandr Volkov v. Ukraine та Denisov v. Ukraine показав, що дефекти у складі та процедурах органів суддівського врядування транслуються в порушення статті 6 та статті 8 Конвенції.

Захист від політичного впливу

Органи суддівського врядування мають бути незалежними від інших гілок влади

Справедливі процедури

Дисциплінарні провадження повинні відповідати стандартам справедливого суду

Ключові прецеденти ЄСПЛ

Oleksandr Volkov v. Ukraine (2013)

Denisov v. Ukraine (2018)

Практичні висновки для правозастосування

Де проходить межа?

Взаємодія допустима лише в юридично формалізованих форматах: бюджет, добір і призначення суддів, організаційне забезпечення, відповідальні звіти-інформування, конституційний контроль. Будь-який вплив на конкретну справу заборонений.

Дії суду при колізії з законом

Застосовувати Конституцію як норму прямої дії, за потреби ініціювати питання перед КСУ, не чекати політичних рішень. Так навчає Пленум ВСУ № 9 та стійка судова практика.

Контроль за владою

Для уряду - адміністративні суди. Для Президента/ВРУ - спеціальна юрисдикція Верховного Суду. Для законів - КСУ. Кожен канал має свій процесуальний профіль.

Підсумкова теза

Взаємодія судової влади з парламентом і урядом — це непроникний щит із клапанами, а не двері навстіж. Клапани відкриваються лише там, де так наказує Конституція: у призначенні та організації судів, у виконанні рішень, у парламентському нормотворенні, у судовому контролі за актами найвищих посадових осіб, у конституційному правосудді.

Все інше є втручанням, проти якого застерігають постанови Пленуму Верховного Суду України і прецеденти Європейського суду з прав людини. Саме цей баланс тримає державну владу в правових межах та забезпечує верховенство права у демократичній державі.

UKRAINIAN JUSTICE